

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา
A Study of the Relationship Between Faith and Happiness of Teenage Based on
Buddhist Psychology

พิรญา สหรัตพณ

Piraya Zaharustapon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: tannie_ck@msn.com

Retrieved May 22, 2021; Revised June 30, 2021; Accepted June 30, 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล จากนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 390 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบเอฟ การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน

ผลการวิจัยพบว่า

1. ระดับความศรัทธาของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความศรัทธาในระดับมาก เมื่อพิจารณาตามค่าเฉลี่ยพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูง ได้แก่ กัมมัสถา (เชื่อว่ากรรมมีจริง) รองลงมาคือ กัมมัสสกตัสถา (เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง) และวิปากัสถา (เชื่อในผลของกรรม) ซึ่งอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านที่ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านตถาคตโพธิัสถา (เชื่อว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นจริง) อยู่ในระดับปานกลาง และพบว่า ระดับความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความสุขในระดับปานกลาง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล (ได้แก่ เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย รายได้ของครอบครัวโดยประมาณต่อเดือน สถานภาพของบิดามารดา) กับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า 1) เพศไม่มีความสัมพันธ์กับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 2) อายุมีความสัมพันธ์กับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) เกรดเฉลี่ยมีความสัมพันธ์กับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 4) รายได้ของครอบครัวไม่มีความสัมพันธ์กับความศรัทธาของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

นัยสำคัญทางสถิติ แต่มีความสัมพันธ์กับความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
5) สถานภาพของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับความศรัทธาของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในด้านความสุข พบว่า สถานภาพของบิดามารดาไม่มีความสัมพันธ์กับความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

3. ความศรัทธาทุกด้าน มีความสัมพันธ์กับความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ: วัยรุ่น, การศึกษาความสัมพันธ์, ศรัทธา, ความสุข

Abstract

This study comprises objectives: 1) to study faith and happiness level of teenagers in Ayutthaya province 2) to study relationships between personal factor, faith and happiness of teenagers in Ayutthaya province and 3) to study relationships between faith and happiness of teenagers in Ayutthaya province. The study is a quantitative research. An evaluative form is used for collecting data from 390 Mathayom Suksa 4-6 students in Ayutthaya province. Statistics comprising Percentage, Mean, Standard Deviation (SD), F-test, One-way ANOVA and Pearson's Correlation Coefficient are used for analyzing data.

The results shown that:

1. Faith level of teenagers in Ayutthaya province is at a high level. Based on the mean, the high mean is Kamma-Saddha (belief in Karma), Kamassakata-Saddha (belief in the individual ownership of action) and Vipaka-Saddha (belief in the consequences of actions) are on high level, the lowest mean is Tathagatabohdi-Saddha (confidence in the Enlightenment of the Buddha) is on moderate level. And happiness level of teenagers in Ayutthaya province are at a moderate level.

2. Relationships between personal factor (gender, age, GPA, family income and parents' marital status), faith and happiness of teenagers in Ayutthaya province shown that 1) gender is not significantly relate to faith and happiness of teenagers in Ayutthaya province 2) age is significant relationships between faith and happiness of teenagers in Ayutthaya province at .05 level 3) GPA is significant relationships between faith and happiness of teenagers in Ayutthaya province at .05 level 4) family income is not significantly relate to faith of teenagers in Ayutthaya province, significantly relate to happiness of teenagers in Ayutthaya province at .05 level and 5) parents' marital status is significantly relate to faith of teenagers in Ayutthaya province at .05 level, is not significantly relate to happiness of teenagers in Ayutthaya province.

3. Faith is significantly relate to happiness of teenagers in Ayutthaya province at .01 level

Keywords: Teenage, A Study of the Relationship, Faith, Happiness.

บทนำ

วัยรุ่นเป็นวัยที่เชื่อมต่อระหว่างวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ เป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อ (Period of transition) (ประณต คำฉิม, 2549) วัยรุ่นต้องเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างมาก และหากเปรียบชีวิตเหมือนกับการเดินทาง ช่วงวัยรุ่นจะเป็นการเดินทางที่ย่างยากมากเป็นพิเศษ เพราะมีความสับสนวุ่นวายใจอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการไม่รู้ว่ตนเองเป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่มากนัก ทั้งนี้ เพราะลักษณะของผู้ใหญ่ คือ การตัดสินใจจากอิสระในด้านเศรษฐกิจ อารมณ์ สังคม จากครอบครัวหรือผู้ปกครอง สามารถยอมรับความรับผิดชอบการวางแผนของอนาคต และมีพฤติกรรมที่มีวุฒิภาวะแล้ว แต่เด็กวัยรุ่นไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ นักจิตวิทยาหลายคนให้ความเห็นว่า วัยรุ่น เป็นวัยวิกฤติของชีวิต (Critical period) เช่น อิริคสัน (Erikson) มีความเห็นว่าวัยรุ่นเป็นวัยวิกฤติ แห่งพัฒนาการ ส่วนฮอลล์ (Hal) เห็นว่าวัยรุ่นเป็นวัยแห่งความเครียด และความรุนแรง (พรพิมล เจริญนาครินทร์, 2539) จะเห็นจากการศึกษาสภาพเป็นสุขในระดับอายุต่าง ๆ กันของช่วงชีวิต พบว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่ไม่มีความสุขอยู่ในลำดับต้น ๆ

ความศรัทธาของวัยรุ่น ศรัทธาหรือความเชื่อมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ศรัทธาที่ผิดจะส่งผลให้ประพฤติดปฏิบัติ ผิด หรือผิดทิศทางผิดไปตามศรัทธาความเชื่อนั้น ส่วนศรัทธาที่ถูกจะส่งผลให้ประพฤติดถูก คือ ผิดถูก ทำถูก ไปตามศรัทธาความเชื่อนั้น ศรัทธามีความสำคัญเพราะเป็นเรื่องของจิตศรัทธาเป็นเครื่องปรุงแต่งจิตให้แสดงออกทางวาจา คือ การพูดทางกายคือการกระทำ

ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่การเชื่ออย่างไม่มีเหตุผล แต่เป็นความเชื่อที่มีปัญญา มีเหตุผลมาประกอบการพิจารณาอยู่ด้วย เพราะหากมีแต่ศรัทธาอย่างเดียวก็อาจกลายเป็นความงมงายได้ ดังนั้นศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นปัจจัยต่อการพัฒนาปัญญาเพื่อการรู้ศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยเหตุผลและเป็นปัจจัยต่อการพัฒนาปัญญา (yuwaput, 2563) ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ตามความหมายที่ให้ไว้ดังนี้ พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษาคำให้การหมายศรัทธา ไว้คือ ความเชื่อ (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), จำลอง สารพัดนึก, 2530) หนังสือบรรณานุกรม สัททวิเสสวิคคหะ วิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า “สทฺธา สทฺทหน สทฺธา. (ความเชื่อ ชื่อว่าศรัทธา)” และว่า “สทฺทหนติเอตตสยวาสทฺทหติ สทฺทหนมตตตเมว วา เอสาติ สทฺธา” ความเชื่อ (พระราชเวที (สมพงษ์ พรหมวโส), 2536) เป็นความรู้สึกลึกซึ้งของมนุษย์ที่เห็นจริง เห็นตาม (ผาสุก มุทฺธเมธา, 2535)

ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนามี 4 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) คือ 1. กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า เมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่ว ความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่าแง่ดี และเชื่อว่าผลที่ต้องการ จะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนาถาหรืออนาคายิโก เป็นต้น 2. วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว 3. กัมมัสสกตาสัทธา (อภิ.วิ. (ไทย) 35/822/443.) เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบาก เป็นไปตามกรรมของตน และ 4. ตถาคตโพธิสัทธา (อง.สตุตก. (ไทย) 23/4/3.) เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้

ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้ (พระชัยพร จันทวโร (จันทวงศ์), 2554)

ความสุข เป็นการประเมินความรู้สึกภายในของบุคคลแต่ละคนในขณะนั้นว่ามีความพึงพอใจในชีวิต มีความรู้สึกทางบวก และการไม่มีความรู้สึกทางลบ เป็นสิ่งที่ทุกคนแสวงหา เป็นความดีสูงสุดและเป็นแรงจูงใจสุดท้ายของการกระทำของมนุษย์ ความสุขเป็นสิ่งที่คนทั่วไปยึดถือกันว่าเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในชีวิต อริสโตเติล เชื่อว่า ความสุขมิได้เป็นวิถีไปสู่สิ่งใดแต่เป็นสิ่งที่ดีสุดท้าย (final good) หรือจุดหมายสุดท้าย (final end) ที่มีคุณค่าเป็นเหตุผลให้มนุษย์แสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งนี้ และนอกจากนี้ จอห์น สจ๊วต มิลล์ ยังกล่าวอีกว่า ในความเป็นจริงแล้วไม่มีอะไรเป็นสิ่งที่น่าปรารถนานอกจากความสุข สาเหตุเพราะ ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการและแสวงหา เป็นสิ่งที่มีความค่าในตนเอง ทำให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นจำนวนมาก การศึกษาเรื่องความสุขนั้นมีรากฐานมาจากการวิจัยเชิงสำรวจ ซึ่งมีรูปแบบการประเมินที่ไม่กว้างและไม่ละเอียด แต่ในปัจจุบันการศึกษาเรื่องความสุข มีความก้าวหน้ามากกว่าศตวรรษที่ผ่านมา มีการนำเอาระเบียบวิธีวิจัยและการใช้สถิติเข้ามาวัดและประเมินผลที่ได้จากการทดลอง ทำให้การอธิบายกระบวนการ และความรู้ที่เกี่ยวกับความสุข มีความชัดเจนถูกต้องเป็นรูปธรรมมากขึ้น (กนกวรรณ วังมณี, 2554)

ความรู้สึกเป็นสุขจะทำให้บุคคลมีสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลอื่น ยอมรับบุคคลอื่น มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่น มีความเคารพในตนเองสูง มองโลกในแง่ดี มองตนเองและ ผู้อื่นทางด้านบวก มีความเชื่ออำนาจภายในตน ไม่มีความขัดแย้งภายในตนเอง มีความมั่นใจในตนเอง มีความรู้สึกผ่อนคลาย และสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ วอเตอร์แมน (Waterman, 1993) กล่าวว่า การที่บุคคลได้ตระหนักถึงศักยภาพของตน และมีชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับศักยภาพแห่งตน หรือตนที่แท้จริงได้ จะเป็นสิ่งที่นำพาความสุขมาสู่ชีวิต นอกจากนี้ยังมีการศึกษาทางจิตวิทยาสมัยใหม่ในเรื่องการสร้างสุขชื่อว่า จิตวิทยาเชิงบวก โดย มาติน ซีลิคแมน ที่ศึกษาค่านิยมของการตระหนักในตนเอง พฤติกรรมที่มีเป้าหมายในชีวิต การทำเพื่อส่วนรวม ความปลื้มปิติ และด้านอื่น ๆ ของการใช้ชีวิตอย่างได้คุณค่าสูงสุด ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองไปสู่ชีวิตในทางบวก และมีความสุขเพิ่มขึ้น รวมทั้งการทำให้คนรอบข้างและสังคมพลอยมีความสุขเพิ่มขึ้นไปด้วย (กนกวรรณ วังมณี, 2554)

จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน เป็นบรมสุข คือ สุขสูงสุด ก็พึงบรรลุได้ด้วยข้อปฏิบัติที่มีความสุข มิใช่บรรลุด้วยข้อปฏิบัติที่เป็นทุกข์ (หมายถึง ทุรกิริยา, ไม่พึงสับสนกับ ทุกขาปฏิบัติ ซึ่งคำว่าทุกขในที่นั้น หมายถึง ปฏิบัติด้วยความยากลำบาก) ความสุขในทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ 1. ความสุขในระดับโลกียะ มีความหมายว่า การได้สนองความต้องการ หรือ ความสมอยาก สมปรารถนา, คนมีความอยากต้องการอย่างไหน (ตัณหา, ฉันทะ) เมื่อเขาได้สนองความต้องการอย่างนั้น เขาก็มีความสุข ดังนั้น ก็แสดงว่าความสุขนั้นยังไม่มีอยู่ จึงต้องรอการได้สนอง และ 2. ความสุขขั้นโลกุตระนี้มีเป็นคุณสมบัติในตัวอยู่แล้ว จึงไม่ต้องขึ้นต่อการสนอง ทั้งไม่ต้องหา และไม่ต้องสร้าง (พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย มีฉันทะเต็มบริบูรณ์ แต่ความสุขของท่านไม่ขึ้นต่อการสนองฉันทะ คือท่านมีความสุขอยู่แล้วเป็นธรรมดาอย่างนั่นเอง) (ปฐวี, 2563)

จากงานวิจัยของ ขวัญจิต มหาภิกขิตติคุณ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสุขของนักเรียนวัยรุ่น ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนวัยรุ่นส่วนใหญ่ มีความสุขในระดับปกติ (ร้อยละ 91.35) เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบ 4 ด้าน ของการมีสุขภาพจิตดีที่มีความสุข พบว่า ปัจจัยสนับสนุนเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยของคะแนนความสุขสูงสุด ($M = 3.58$) รองลงมา คือ ด้านสภาพจิตใจ ($M = 3.43$) ด้านคุณภาพจิตใจ ($M = 3.12$) และด้านสมรรถภาพของจิตใจ ($M = 2.54$) ตามลำดับ ผลการวิจัยนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนเพื่อส่งเสริมและคงไว้ซึ่งความสุขในชีวิตของบุคคลในช่วงวัยนี้ให้ได้อย่างต่อเนื่อง โดยฝึกทักษะการควบคุมอารมณ์เมื่อมีเหตุการณ์คับขันหรือร้ายแรง การเผชิญกับเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้น และการทำใจ

ยอมรับปัญหาที่ยากจะแก้ไข (ขวัญจิต มหากิตติคุณ และคณะ, 2559) จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบเด่นของการมีภาวะสุขภาพจิตดี ที่ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนวัยรุ่นในการศึกษานี้สามารถคงไว้ซึ่งสภาวะแห่งความสุขของตนเองให้อยู่ในระดับเท่ากับคนทั่วไปได้ ได้แก่ ด้านปัจจัยสนับสนุน ด้านสภาพจิตใจ และด้านคุณภาพของจิตใจ เนื่องจากทั้ง 3 ด้านนี้ มีค่าเฉลี่ยคะแนนความสุขของนักเรียนวัยรุ่นสูง ภาพรวมของการรับรู้ความเพียงพอของรายรับที่ได้จากผู้ปกครอง ครอบครัว มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน มีแม่และเพื่อนคอยให้คำ แนะนำ ปรีกษา และมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการปรับตัวที่ดี ส่งผลให้นักเรียนวัยรุ่นมีสุขภาพจิตดีและมีความสุข อย่างไรก็ตาม มีนักเรียนวัยรุ่นบางส่วน (ร้อยละ 6) ที่รับรู้ความสุขของตนเองอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าคนทั่วไป อาจเป็นไปได้ว่า การรับรู้รายรับที่ได้จากผู้ปกครอง อาจจะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตประจำวัน การไม่ได้อยู่ด้วยกันกับครอบครัวหรือแม้จะอาศัยอยู่กับครอบครัวแต่รู้สึกห่างเหิน ไม่มีบุคคลให้ความช่วยเหลือเมื่อรู้สึกไม่สบายใจ จัดการกับเครียดด้วยการเก็บไว้ในใจ เก็บความรู้สึก ขอบอยู่คนเดียว มีผลทำให้นักเรียนวัยรุ่นกลุ่มนี้มีความสุขที่น้อยกว่าคนทั่วไปได้ (ขวัญจิต มหากิตติคุณ และคณะ, 2559) และ ผลจากการจัดโครงการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนโดยคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2551) พบว่า การที่นักเรียนไม่มีความสุขในการเรียน ประการหนึ่ง เนื่องมาจากตัวนักเรียนเอง เช่น เรียนไม่รู้เรื่องไม่มั่นใจ กลัวไปหมดทุกอย่าง พุดไม่ชัด ติดอ่าง รู้สึกว่าตัวเองด้อยกว่าคนอื่น สับสนและขาดอายุความไม่มั่นคงทางอารมณ์สุขภาพไม่ดีป่วยบ่อย นอกจากนี้งานวิจัยของ คู่บุญ ศกุนตนาค(2552) ที่ศึกษาความสุขของนักเรียน พบว่า นักเรียนไทยมีความสุขในการเรียนอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น สอดคล้องกับ ยุทธชัย เฉลิมชัย (2552) พบว่า นักเรียนไทยมีความสุขต่อการเรียนมาก ดังนั้น สิ่งสำคัญในการจัดการศึกษาของไทย จึงควรพัฒนาการเรียนควบคู่ไปพร้อมกับการเสริมสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับนักเรียน ดังที่ พระธรรมปิฎก กล่าวว่า ความสุขเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในฐานะที่เป็นพื้นฐานของชีวิต ชีวิตที่มีความสุขถือเป็นชีวิตที่สมหวัง และความสุขยังเป็นพื้นฐานของความเก่ง และความดี ถ้าเราสามารถเชื่อมโยงสิ่งที่ทำอยู่ให้เข้ากับความสุข เราก็จะทำสิ่งนั้นได้ดี ความสุขกับการเรียน จึงไม่สามารถแยกขาดจากกันได้กับเป็นสิ่งที่เกื้อกูลกัน การเรียนรู้นั้น สามารถทำให้เกิดความสุขได้ถ้ามีใจใฝ่รู้ ในขณะที่เดียวกัน ความสุขก็เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ได้มากขึ้น เด็กที่มีความสุขในการเรียนจะตั้งใจเรียน และเรียนได้ดีขึ้น ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น (พระไพศาล วิสาโล, 2556) ดังนั้น เราควรส่งเสริมความสุขในการเรียนให้เกิดขึ้นกับนักเรียน ดังคำกล่าวที่ว่า “เราควรทำให้เยาวชนทุกคนรู้สึก ว่า ความสุขและความสำเร็จในชีวิตของพวกเขาขึ้นอยู่กับการที่พวกเขาเองแทนที่จะขึ้นอยู่กับการช่วยเหลือและการอุปถัมภ์ของผู้อื่น (นิศากร เจริญดี, 2561)

ผู้วิจัยเห็นว่าวัยรุ่นในยุคปัจจุบัน เกิดการตั้งคำถามกับสิ่งต่าง ๆ รวมถึงเรื่องความสุขในชีวิต ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตนั้น คือ ความสุขที่แท้จริงหรือไม่ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีความสัมพันธ์กับความสุขของวัยรุ่น เพื่อที่การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จะนำไปพัฒนาความสุขในวัยรุ่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร

ประชากร ได้แก่ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 12,847 คน จำแนกเป็นนักเรียนชาย 5,174 คน นักเรียนหญิง 7,673 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2563)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยใช้สูตรการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane ใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Sample Random Sampling) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) จำนวน 388 คน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างเป็นจำนวน 390 คน

2. ตัวแปรที่ศึกษาในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตัวแปร ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ปัจจัยส่วนบุคคลของวัยรุ่น ได้แก่ เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย รายได้ของครอบครัวโดยประมาณต่อเดือน สถานภาพของบิดามารดา และศรัทธา

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ตามกรอบของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคลของวัยรุ่น ได้แก่ เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย รายได้ของครอบครัวโดยประมาณต่อเดือน สถานภาพของบิดามารดา

ตอนที่ 2 แบบวัดความสุขของวัยรุ่นไทย โดย กนกวรรณ วังมณี จำนวน 29 ข้อ

ตอนที่ 3 แบบสอบถามความเชื่อตามหลักศรัทธา 4 ในพระพุทธศาสนา โดย ณฤดี วิวัชรูรี จำนวน 24 ข้อ

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา โดยทำการแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) การทดสอบเอฟ (F-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) และ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's Correlation Coefficient)

ผลการวิจัย

การศึกษาวีจยเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา”สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์ในด้านข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

1.1 ด้านเพศ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 235 คน คิดเป็นร้อยละ 60.26 รองลงมาเป็นเพศชาย จำนวน 146 คน คิดเป็นร้อยละ 37.44 และเพศอื่น ๆ จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.31 ตามลำดับ

1.2 ด้านอายุ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 17 ปี จำนวน 154 คน คิดเป็นร้อยละ 37.18 รองลงมาคือ อายุ 16 ปี จำนวน 137 คน คิดเป็นร้อยละ 35.13 , อายุ 18 ปี จำนวน 86 คนคิดเป็นร้อยละ 22.05 และอายุ 15 ปี จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.64 ตามลำดับ

1.3 ด้านเกรดเฉลี่ย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีเกรดเฉลี่ยสูงกว่า 3.00 จำนวน 235 คน คิดเป็นร้อยละ 60.00 รองลงมามีเกรดเฉลี่ย 2.00-3.00 จำนวน 129 คน คิดเป็นร้อยละ 33.08 และมีเกรดเฉลี่ยต่ำกว่า 2.00 จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 6.92 ตามลำดับ

1.4 ด้านรายได้ของครอบครัว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนที่ 10,001 - 20,000 บาท จำนวน 159 คน คิดเป็นร้อยละ 40.77 รองลงมามีรายได้ต่อเดือนมากกว่า 20,000 บาท จำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 29.74, มีรายได้ต่อเดือนที่ 5,001 - 10,000 บาท จำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 28.97 และมีรายได้ต่อเดือนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5,000 บาท จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.51 ตามลำดับ

1.5 ด้านสถานภาพของบิดามารดา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่บิดามารดาอยู่ร่วมกัน จำนวน 234 คน คิดเป็นร้อยละ 60.00 รองลงมาแยกกันอยู่ จำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 18.97, มีสถานภาพหย่าร้าง จำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 17.18 และเป็นหม้าย จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 3.85 ตามลำดับ

2. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์

2.1 ผลการวิเคราะห์ระดับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลการวิเคราะห์ระดับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาพบว่า ระดับความศรัทธาของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.077 มีความศรัทธาในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า กัมมัสถา (เชื่อว่าการกรรมมีจริง) มีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากับ 3.88 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.719 รองลงมาคือ กัมมัสสทสถา (เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.85 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.092, วิปากสถา (เชื่อในผลของกรรม) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.76 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.149 และตถาคตโพธิสถา (เชื่อว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นจริง) มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ 3.45 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.180 ตามลำดับ และพบว่า ระดับความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.44 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .825 มีความสุขในระดับปานกลาง

2.2 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล (ได้แก่ เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย รายได้ของครอบครัว โดยประมาณต่อเดือน สถานภาพของบิดามารดา) กับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษา เรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา” พบว่า ระดับความศรัทธาของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.077 มีความศรัทธาในระดับมาก และพบว่า ระดับความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.44 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .825 มีความสุขในระดับปานกลาง ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของวัยรุ่น ได้แก่ อายุ เกรดเฉลี่ย มีความสัมพันธ์กับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนในด้านสถานภาพของบิดามารดา มีความสัมพันธ์กับความศรัทธาของวัยรุ่น, ด้านรายได้ของครอบครัวมีความสัมพันธ์กับความสุขของวัยรุ่น และเพศไม่มีความสัมพันธ์กับความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประชิต สุขอนันต์ พบว่า ผู้ที่มีพฤติกรรมฆ่าตัวตายมาก พบเด่นชัดในกลุ่มนักเรียนที่มีผลการเรียนต่ำ นักเรียนที่มีสุขภาพจิตดีน้อย ขณะเดียวกันนับถือศาสนาอื่นและเชื่อมั่นในตนเองต่ำ เป็นผู้ที่มีความสุขในชีวิตน้อย มีทัศนคติที่ต่อการฆ่าตัวตายมาก และมีพฤติกรรมการฆ่าตัวตายมากด้วย นักเรียนที่มีความสุขในชีวิตมาก มีทัศนคติที่ดีต่อการฆ่าตัวตายน้อย เป็นผู้มีพฤติกรรมการฆ่าตัวตายน้อย พบในนักเรียนประเภทไปกลับ และนักเรียนที่มีผลการเรียนสูง ประการสุดท้าย พบว่าปัจจัยด้านจิตตามสถานการณ์มีอำนาจในการทำนายนักเรียนที่มีความคิดฆ่าตัวตายได้ถูกต้องจากร้อยละ 57 - 68.7 ทั้งในนักเรียนกลุ่มรวมและกลุ่มย่อยทุกกลุ่ม (กนกวรรณ วังมณี, 2554) และงานวิจัยของดวงเดือน พิพัฒนชูเกียรติ พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีความสุขสมบูรณ์อยู่ในระดับปานกลาง และตัวแปรพยากรณ์ที่สามารถร่วมทำนายความสุขสมบูรณ์ของนักศึกษา ได้แก่ ความรู้สึกรักมีคุณค่าแห่งตน ความพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมในมหาวิทยาลัยด้านสังคม และสาขาวิชาที่ศึกษา (กนกวรรณ วังมณี, 2554) และในด้านความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ความศรัทธาทุกด้านมีความสัมพันธ์กับความสุขของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากงานวิจัยของณฤดี วิวัชรูรี กล่าวว่า ศรัทธา 4 ที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา หรือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนานั้น เน้นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมที่กระทำด้วยเจตนา ซึ่งการที่บุคคลจะประสบผลดีหรือผลชั่วก็มาจากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทั้งทางกาย วาจา หรือใจ ซึ่งผลของกรรมที่ได้ก็มาจากการกระทำของตนเอง มนุษย์จะประสบสิ่งที่ดีได้ก็ด้วยกรรมดี และประสบผลชั่วได้ก็ด้วยกรรมชั่วของตนเอง บุคคลไม่สามารถแก้กรรมที่ตนกระทำได้ แม้กรรมจะยังไม่แสดงผล ก็ไม่ได้หมายความว่า ผลของกรรมไม่มี เนื่องจากปัจจัยของการแสดงผลกรรมยังไม่พร้อม ทำให้กรรมยังไม่แสดงผลทันทีในชาตินี้ แต่ผลของกรรมนั้นจะส่งผลแน่นอนในชาติต่อไปแน่นอน ผลของกรรมเป็นอนิจจัง คือ เป็นสิ่งที่เหนือกว่ามนุษย์ปุถุชนจะใช้หลักเหตุผลอธิบายได้ บุคคลนั้นเท่านั้นเป็นเจ้าของกรรม และต้องรับผิดชอบต่อกรรมนั้น บุคคลที่ได้รับความสุขหรือความทุกข์เป็นผลมาจากการประกอบกรรมดีหรือกรรมชั่ว และกรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับถ่ายโอนให้ผู้อื่นหรือใช้วิธีการอื่นใดให้รับกรรมแทนตนได้ (ณฤดี วิวัชรูรี, 2554) สรุปได้ว่าศรัทธา 4 จะก่อให้เกิดความสุข เนื่องจากการที่เชื่อในผลของกรรม ว่าการทำกรรมดี จะทำให้ประสบแต่สิ่งที่ดีเข้ามาในชีวิต ซึ่งการทำความดีจะก่อให้เกิดความสุขทางใจ สอดคล้องกับนิยามของความสุขของพระพุทธมกุณณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ซึ่งกล่าวว่าความสุข หมายถึง ความอิ่มเอมใจความร่าเริงบันเทิงใจอันเกิดจากการสร้างคุณความดี ไม่ทำความชั่วความไม่มีเวรภัย ไม่มีความเดือดร้อนเพราะกิเลส การละความติดใจในกามคุณ 5 สภาพที่จิตตั้งมั่นแน่วแน่ในอารมณ์ด้วยความเพ่ง

พินิจอันปราศจากความทุกข์ ความปราศจากกิเลสเครื่องกังวลคือราคะ โทสะ และโมหะ ลักษณะการของความสุขที่มีพัฒนาการจนถึงที่สุดคือพระนิพพาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554)

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยา” พบว่า ศรัทธาและความสุขของวัยรุ่นตามแนวพุทธจิตวิทยามีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

โรงเรียนมัธยมศึกษาควรส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมให้ความรู้ด้านศรัทธา และด้านความสุข เพื่อให้วัยรุ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับศรัทธา และแนวทางที่นำมาซึ่งความสุขในชีวิต ทำให้วัยรุ่นมีสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งจะส่งผลทั้งในด้านการเรียน การใช้ชีวิต ด้านสังคม และอนาคตของวัยรุ่น ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติในภายภาคหน้า

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรมีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมเรื่องความสุขในด้านต่าง ๆ ของวัยรุ่นอย่างต่อเนื่อง
2. ควรส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางศาสนา เพื่อส่งเสริมด้านศรัทธาที่ถูกต้องให้กับวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาในกลุ่มตัวอย่างอาชีพอื่น ๆ เช่น บุคลากรในโรงเรียน พนักงานเอกชน พนักงานรัฐวิสาหกิจ และอื่น ๆ ซึ่งมีสภาพแวดล้อมและสังคมที่แตกต่างกัน เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและความสุขตามแนวพุทธจิตวิทยา กับกลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ
2. ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสุขกับด้านอื่น ๆ เช่น ความหวัง แรงจูงใจ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ วังมณี. (2554). การพัฒนาความสุขของวัยรุ่นไทย โดยใช้โปรแกรมพัฒนาตนเอง. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ขวัญจิต มหาคิตติคุณ และคณะ. (2559). ความสุขของนักเรียนวัยรุ่น. *วารสารพยาบาลสงขลานครินทร์*, 36(1), 87-97.
- ณฤดี วิวัชรวิ. (2554). การศึกษาพฤติกรรมความเชื่อของชาวพุทธที่สนใจโหราศาสตร์ที่มีต่อหลักโหราศาสตร์ และหลักศรัทธา 4 (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ด.ส.ปฐวิ. (2563). *ระดับขั้นของความสุข*. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2564, จาก <https://buddhadhamma-memo.blog/ระดับขั้นของความสุข-แน/>
- นิศากร เจริญดี. (2561). *การพัฒนามาตรวัดความสุขในการเรียนของนักเรียนอาชีวศึกษา* (ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). สาขาวิชาวิจัยวัดผลและสถิติการศึกษา. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ประณต คำฉิม. (2549). *จิตวิทยาวัยรุ่น*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ผาสุก มุทเมธา. (2535). *คติชาวบ้าน กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ฉบับปรับปรุง)*. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์.

- พรพิมล เจียมนาครินทร์. (2539). *พัฒนาการวัยรุ่น*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ต้นอ้อ แกรมมี.
- พระชัยพร จนทวิโส (จันทวงศ์). (2554). *ศึกษาศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน 4* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. นครปฐม: มูลนิธิ การศึกษาเพื่อสันติภาพ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- พระราชเวที (สมพงษ์ พรหมวโส). (2536). *บรรณานุกรม สัททวิสสวคคหะ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประติพัทธ์.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), จำลอง สารพัฒน์. (2530). *พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2563). *รายงานสถิติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2563*. พระนครศรีอยุธยา: สำนักงานสถิติจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- Waterman, A.S. (1993). Two Conception of Happiness : Contrasts of Personal Expressiveness (Eudemonia) and Hedonic Enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(4), 678–691
- Yuwaput. (2563). *ศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2564, จาก <https://www.blockdit.com/posts/5d217cd39ca9ef0fecb9529d>